

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תש"ע
מספר 871מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לא תחמוד ושיווק

חמדת כל אשר לרעך

בדיברות הראשונים נאמר: "לא תחמד בית רעך לא-תחמד אשת רעך ועבדו ונאמתו ושורו ונחמרו וכל אשר לרעך" (שמ' כ:יד). בדיברות השניים שבפרשתנו מופיע סדר אחר: "ולא תחמד אשת רעך ולא תתאנה בית רעך שדהו ועבדו ונאמתו ושורו ונחמרו וכל אשר לרעך" (ה:יח). הרב יצחק אברבנאל (שמ' שם) מציע הסבר לשינויים:

וזכר [=בדיברות הראשונים] הדברים הנחמדים כפי צורך האדם אליהם. ומה שראוי שישתדל על קנינם בעולמו. ולכן זכר ראשונה חמדת הבית, ואחר כך האשה, ואחר כך עבד ואמה, ואחר כך שור וחמור שהם בעלי חיים בלתי מדברים. ושאר הדברים שאינם כל כך צריכים, כלל הכתוב באמרו "וכל אשר לרעך". אבל במשנה תורה זכרם כפי חומר החטא והרשע. כי החמדה היותר רעה היא חמדת האדם לאשת חבירו כחמדת דוד לבת שבע. ואחריה ברוע חמדת האדם לבית רעהו שהוא דר בו שיוציא אותו החוצה לקחת את ביתו. ואחריה השדה כי עם היות שלא ידור בו האדם כמו שידור בביתו, הנה הוא מקום מזונותיו ונחלת אבותיו כמו שהיה ענין אחאב עם כרם נבות היזרעאלי. ואחר השדה זכר עבד ואמה שאינם כ"כ נחשבים כשדה. ואחריהם שור וחמור שהם בלתי מדברים ואחריהם אמר לכלול המטלטלים שאין בהם רוח חיים "וכל אשר לרעך".

איסור החמדה נוגע לדברים אינטימיים ואישיים. התורה מציגה זאת בשני אופנים: על פי צרכים יצריים של החומד ועל פי חומרת החטא והעברה של החומד. חמדת אישה היא דבר חמור, אלא שכאן נדרש שיתוף פעולה גם מצד האישה הנחמדת. אברבנאל מדגים את האיסור בחמדת דוד לבת שבע, שהרי אלמלא הייתה בת שבע משתפת פעולה עם דוד, לא היה דוד מממש את חמדתו זו. וכך מגדיר הרמב"ם את איסור החמדה:

הזהירנו מהשים מחשבתנו לעשות תחבולה כדי לקנות מה שיש לזולתנו מאחינו וזה הוא אמרו: לא תחמוד.¹

בספרו משנה תורה מרחיב הרמב"ם:

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר: "לא תחמוד"... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד,

¹ ספר המצוות מצות לא תעשה רסה.

כענין שנאמר: "לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" (דב' ז: כה) חימוד שיש בו מעשה.²

הראב"ד (שם) מוסיף שהאיסור הוא כשבעל החפץ לא הביע את הסכמתו לעניין, גם אם החומד שילם כראוי עבור החפץ. דבריו מבוססים על האמור בתלמוד על אודות חמסן – מי שחומד ומשלם: "דלא אמר רוצה אני" (בבא קמא סב ע"א).

חמדה היא אם כן מחשבה כיצד לחמוד את רכוש האחר בשידול וביצירת לחץ חברתי, כלכלי, נפשי או אחר על בעל החפץ, גם אם החומד ישלם את מלוא המחיר לבעלים. מעשה העברה הוא בעת נטילת החפץ, כל זמן שהבעלים לא גילה בבירור את רצונו שהוא אכן מוכן לעסקה מאולצת זו, והוא מוכן להיפרד ממה שברשותו, כפי שמפורט בתורה: עבד, אמה, שור, חמור, ואמירה כללית: "וְכֹל אֲשֶׁר לְרַעְךָ".³

שיווק וחמדת ממון

בחברה המודרנית מושקעים משאבים רבים בשיווק מוצר שהוא קומה נוספת של ענף הפרסום. מפרסם מציע ללקוחותיו מוצר שלדעתו הוא הטוב בשוק מכל בחינה שהיא. אם אדם השתכנע מהפרסום שאכן זהו המוצר המתאים לצרכיו, הרי הדבר לגיטימי וכך מתנהלים חיי המסחר והכלכלה. המשווק מעורר צרכים על מנת למכור את המוצר שלו. מטרתו למכור את המוצר לכל קונה, גם אם באמת אין לקונה צורך בו. הוא משתמש בכלים פסיכולוגיים ואחרים על מנת לשכנע קונה פוטנציאלי שהוא זקוק למוצר הזה, שכדאי לו, שהוא הזול ביותר, שמדובר במבצע מיוחד ומוגבל שחבל להפסיד ועוד, עד שהקונה לא מצליח כלל לשאול את עצמו אם הוא אכן זקוק למוצר, ואם אלמלא מסע השכנוע וההפצרות היה קונה אותו.

כל מוכר "חומד" את כספו של הקונה, אך לעתים לא ברור לחלוטין שהקונה הפוטנציאלי אכן שלם עם הקנייה, שהרי ברור למדיי שאלמלא היו לוחצים עליו ומפצירים בו לקנות הוא לא היה קונה. האם איסור חמדה הוא גם כשמדובר בחמדת כסף ולא רק חפץ או רכוש מוגדר? רבנים בני זמננו דנו בשאלה זו. למשל, הרב יעקב ישעיהו בלויא כותב:

הכופה את חבירו לקנות ממנו, יש בזה משום איסור חמס. ונראין דבריו ויש להיזהר בזה. שלפעמים מביאים את האדם במצב שאינו יכול לסרב, ולכאורה גם זה מעין כפיה.⁴

העיקרון באיסור חמדה הוא אילוץ אדם לעשות פעולה קניינית שהוא לא שלם עמה, בין שהחומד חומד מוצר ונותן כסף תמורתו, בין שהוא חומד כסף ונותן מוצר תמורתו. העברה של החומד היא הלחץ והכפייה הנפשית והפסיכולוגית על בעל מוצר שישנה את מעמדו הקנייני של המוצר שאצלו. "יתכן שאף אפשרות זו נכללת בפסוק המסיים: "וכל אשר לרעך"; גם אם אין מדובר בחפץ מסוים אלא 'כל אשר לרעך'.⁵ קשה להגדיר בבירור מהו הקו המבחין בין פעולת שיווק לגיטימית ובין עברה על איסור לא תחמוד, ובכל זאת צריך לתת את הדעת למתרחש אצל הקונה המיועד בעת מסע השכנוע. כך ניסח זאת הרב דוד אריאב:

מותר לסוכן מכירות להציג את הסחורה בפני אנשים ולהציעה למכירה, ואף מותר לו לפרט ולהאריך בתיאור מעלותיה, אולם אם ניכרים הדברים שבעל הבית אינו מעוניין כלל בקניה, ולא מפני שהוא רוצה שיוזיל את המחיר, אסור לסוכן להפציר בבעל הבית כדי שיקנה ממנו, כיון שהוא חומד את כספו של בעל הבית.⁶

² הלכות גזלה ואבדה א, ט.

³ במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמ' כ:יד, יש פירוט רב מה המאפיין הקנייני של כל החפצים הללו.

⁴ הרב יעקב ישעיהו בלויא, פתחי חושן – גניבה, ירושלים תשמ"ז, פרק א הע' כו. דברים דומים כותב הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, "יורד לשדה חברו שלא ברשות", שנתון המשפט העברי, יג (תשמ"ז), עמ' 117, בשמו של הרב זלמן נחמיה גולדברג: "איסור לא תחמוד לפי הרמב"ם (גזלה ואבידה א, ט) מופנה כלפי מי שלוחץ ואפילו מתכוונן במחשבתו כיצד ללחוץ על חברו למכור לו נכס מסוים שחמדו. ויש לעיין מה הדין להיפך: במי שלוחץ על חברו לקנות ממנו כי הוא מעוניין בכספו? אפשר שאיסור 'לא תחמוד' נאמר דווקא כלפי חפץ מסוים, אך אפשר שנאמר על כפיית הוצאת ממון בכלל".

⁵ חמדה של כסף וזהב נזכרת בתורה בפרשת עקב: "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ לֹא-תִחְמַד פְּסֶף וְנֶהָב צְלִיָּהִם וְלִקְחָתָ לְךָ" (דב' ז:כה). אך שם מדובר על איסור נטילת תכשיטים מכסף ומזהב בהם היו מצפים את האלילים (על פי המשנה במסכת עבודה זרה ג, ה).

⁶ הרב דוד אריאב, לרעך כמוך – לא תחמוד, חלק א, ירושלים תש"ס, עמ' 48-49.

אך הרב אשר וייס אינו מקבל הגדרה זו. הוא מציין לדברים שהובאו בשמו של הרב יעקב ישעיהו בלויא וטוען שאין הם תואמים את דברי הרמב"ם והראב"ד שהובאו לעיל בהגדרת איסור לא תחמוד: "דמכל מקום לא חמד דבר מסויים משל חברו".⁷ כיון שהתורה פירטה דוגמאות רבות שהמכנה המשותף שלהם הוא היותם חפצים, מכאן שאיסור חמדה הוא בחפץ מוגדר ולא בכסף של אחר שמשמש אמצעי לקנייה. אדם נקשר לחפציו האישיים, והתורה אוסרת ללחוץ עליו לחץ כלשהו המאלץ אותו למכור את החפץ כשהוא אינו שָׁלֵם עם פעולת המכירה, אף שקיבל את מלוא ערכו הריאלי. אך לא כן בכסף. כסף הוא אמצעי רכישה ולא המוצר עצמו. לכן אם המשווק הצליח לשכנע קונה לקנות מוצר מסוים, הדבר לגיטימי וראוי. ניתן למקד את מחלוקתם בשאלה אם איסור חמדה אמור בחפץ מוגדר ומסוים או בכל רכוש של אחר. אך ניתן להתבונן בדבר גם מצד מעשיו של החומד לעומת זה שחמדו את רכושו. קניינו ורכושו של אדם הוא חלק חשוב ממנו, ועל כן אוסרת התורה לפגוע ולחבול ברכוש האחר ולהזיק לו:

יש לעמוד על אופי הבעלות על דברים הנקנים... בהיות שעיקר מהות האדם היא הבעלות הנקנית לו מן השמים, ובזה הוא מתדמה לעליון ברוך הוא. "אני שליט בעליונים ואתה שליט בתחתונים". וזהו הטעם של גנות ההיזק להזיק דבר של זולתו, מפני ששולל ממנו בעלות ממה שהוא בעלים עליהם, ושליטת בעלות היא כריתה מהתדמותו לעליון.⁸

מאותו טעם יש איסור לאלץ אדם להיפרד ולהתנתק ממה ששייך לו ללא הסכמתו המלאה. הוויכוח הוא עד היכן הגבול. האם אסור ללחוץ על אדם לעשות פעולה קניינית כלשהי כשהוא לא שָׁלֵם עִמָּה גם אם קיבל תמורה כלשהי, או שמא האיסור מוגבל רק לחפצים מוגדרים בהנחה שאדם נקשר אליהם, כל זמן שלא אמר בביורר שהוא התרצה לנתק את הקשר הקנייני ביניהם.

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים

⁷ הרב אשר וייס, "שו"ת בענין לא תחמוד", מנחת אשר – דברים, ירושלים תשס"ז, עמ' נו-נז.

⁸ הרב יעקב משה חרל"פ, מי מרום, חלק ב, ירושלים תשי"ג, עמ' 10-11.